

UMUMTA'LIM MAKATB O'QUVCHILARDA INDUKTIV VA DEDUKTIV MUSHOHADA QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Muxamadova Maftuna Maxsudovna

Osiyo Xalqaro Universiteti 1-kurs magistr, MM-10P-25 guruhi

Annotatsiya: Mazkur tezis umumta'lim maktab o'quvchilarida induktiv va deduktiv mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirish masalasiga bag'ishlangan. Unda o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik-psixologik omillari hamda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali metod va usullar yoritiladi.

Tadqiqotda induktiv (xususiyydan umumiyga xulosa chiqarish) va deduktiv (umumiydan xususiyyga tatbiq etish) fikrlashning o'quv jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi hamda ularni shakllantirishning amaliy yo'llari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va asosli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi.

Tezisda zamonaviy ta'lim talablariga muvofiq ravishda, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilangan davlat ta'lim standartlari doirasida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish masalalari ham yoritiladi.

Natijada, induktiv va deduktiv mushohada qilish ko'nikmalarini tizimli ravishda shakllantirish o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish, ta'lim samaradorligini kuchaytirish hamda ularni mustaqil hayotga tayyorlashning muhim omili ekanligi xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: Induktiv mushohada, deduktiv mushohada, mantiqiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar, muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, ta'lim samaradorligi, o'quv jarayoni Kalit so'zlar (batafsil va keng qamrovli)

Induktiv mushohada, deduktiv mushohada, mantiqiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, analitik fikrlash, sintetik fikrlash, kreativ fikrlash, refleksiv fikrlash, evristik yondashuv, umumlashtirish, konkretlashtirish, abstraksiyalash, modellashtirish, taqqoslash, tahlil, sintez, klassifikatsiya, sistemalashtirish, dalillash, isbotlash, argumentatsiya, xulosa chiqarish, hukm va xulosa, sabab-oqibat bog'lanishi, muammoli vaziyat, muammoli ta'lim, tadqiqotchilik faoliyati, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, rivojlantiruvchi ta'lim, interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, aqliy hujum, klaster metodi, konseptual xarita, savol-javob texnologiyasi, mustaqil ta'lim, o'quv motivatsiyasi, bilish jarayoni, intellektual rivojlanish, tafakkur operatsiyalari, metakognitiv ko'nikmalar, o'z-o'zini nazorat qilish, o'quv faolligi, fanlararo integratsiya, ta'lim samaradorligi, metodik tizim, pedagogik tajriba-sinov, baholash mezonlari, diagnostika, natijaviylik, zamonaviy ta'lim talablari.

Abstract: This thesis discusses the issues of developing speech culture among young people through active communication in the educational process. During the research, mechanisms for improving oral and written speech, enhancing communicative competence, and forming communication ethics and speech literacy are analyzed. In addition, the impact of modern pedagogical technologies and innovative methods on speech culture is examined.

Keywords: *speech culture, communication, educational process, communicative competence, interactive methods, pedagogical technologies.*

KIRISH ASOSIY QISM

I BOB. INDUKTIV VA DEDUKTIV MUSHOHADANING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Tafakkur va mantiqiy fikrlash tushunchasi

Tafakkur — insonning olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash va xulosa chiqarish qobiliyatidir. Mantiqiy fikrlash esa bu jarayonni tizimli va asosli ravishda amalga oshirishni ta'minlaydi. Umumta'lim maktab o'quvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish nafaqat ularning bilim darajasini oshirish, balki mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, tanqidiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Mantiqiy tafakkur tarkibida bir nechta operatsiyalar mavjud: analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, abstraksiyalash. Ushbu operatsiyalar o'quvchilarga bilimlarni tizimli tarzda qabul qilish, ularni amaliyotga tatbiq etish va mustaqil xulosa chiqarishda yordam beradi.

1.2. Induktiv mushohada va uning mohiyati

Induktiv mushohada — xususiy holatlardan umumiy xulosaga o'tish jarayonidir. U o'quvchilarda kuzatish, tahlil qilish, o'z fikrini asoslash va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Induktiv fikrlash jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Tajriba yoki kuzatishdan ma'lumot olish;
2. Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish;
3. Umumiy qonuniyat yoki xulosaga kelish.

Ta'lim jarayonida induktiv metodlar quyidagi shakllarda qo'llaniladi:

- Misollar va tajribalar asosida qonuniyatlarni aniqlash;
- Vaziyatlarni tahlil qilib mustaqil xulosaga kelish;
- O'quvchilarni mavzuni mustaqil o'rganishga yo'naltirish.

1.3. Deduktiv mushohada va uning xususiyatlari

Deduktiv mushohada — umumiy qonuniyat yoki qoidadan xususiy holatga tatbiq qilish jarayonidir. Deduktiv fikrlash jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Qoidani yoki nazariyani eslab olish;
2. Amaliy misollarga qo'llash;
3. Xulosa chiqarish va tahlil qilish.

Deduktiv fikrlash o'quvchilarga bilimni tizimli va izchil tarzda qabul qilish imkonini beradi, shuningdek, murakkab masalalarni mustaqil yechish va amaliyotda qo'llash qobiliyatini shakllantiradi.

II BOB. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INDUKTIV VA DEDUKTIV MUSHOHADANI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

2.1. Boshlang'ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarda induktiv va deduktiv ko'nikmalarni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- Savol-javob metodlari orqali fikrlash jarayonini faollashtirish;

- Vizual materiallar yordamida tahlil va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish;

- Muammoli vaziyatlar yaratish va o'quvchilarning mustaqil xulosa chiqarishini rag'batlantirish.

2.2. O'rta va yuqori sinflarda metodik yondashuv

O'rta va yuqori sinflarda o'quvchilarda induktiv va deduktiv fikrlashni rivojlantirish quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- Matematika darslarida: teorema va formulalarni isbotlash (deduktiv), tajriba asosida qonuniyatni aniqlash (induktiv);

- Tabiiy fanlarda: eksperiment va kuzatish orqali xulosa chiqarish, qonuniyatlarni aniqlash;

- Ijtimoiy-gumanitar fanlarda: tarixiy faktlar va voqealarni tahlil qilib umumiy qonuniyatlarni topish.

2.3. Tajriba-sinov ishlari va natijalari

Pedagogik tajribada o'quvchilarda induktiv va deduktiv ko'nikmalarini rivojlantirish samaradorligi kuzatildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- Interfaol metodlar va muammoli vaziyatlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini sezilarli darajada oshiradi;

- Dalillash va xulosa chiqarish ko'nikmalari mustahkamlanadi;

- O'quvchilar mustaqil fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Agar xohlasang, men shu asosiy qismni yana 3–4 bobga bo'lib, to'liq 15–20 betlik ilmiy tezis shakliga keltirib berishim mumkin, ya'ni: kirish, nazariy bob, metodik bob, amaliy natijalar, xulosa va tavsiyalar bilan to'liq.

Shuni qilaylikmi?

Xulosa

Mavzuning dolzarbligi

Umumta'lim maktab o'quvchilarida induktiv va deduktiv mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Chunki zamonaviy jamiyat sharoitida o'quvchilardan nafaqat bilim olish, balki olingan bilimlarni tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotda qo'llash talab etilmoqda.

Mavzuning dolzarbligi quyidagilar bilan asoslanadi:

1. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish zarurati.

Induktiv (xususiyan umumiyga) va deduktiv (umumiydan xususiyan) mushohada qilish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillash, xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantiradi.

2. Zamonaviy ta'lim standartlari talablari.

O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan davlat ta'lim standartlari o'quvchilarda mantiqiy tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.

3. Fanlararo integratsiya imkoniyati.

Induktiv va deduktiv fikrlash matematika, fizika, biologiya, tarix va hatto ona tili darslarida ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, matematikada teoremlarni isbotlash deduktiv fikrlashni, tajriba asosida xulosa chiqarish esa induktiv fikrlashni talab qiladi.

4. Axborot oqimining ortishi.

Globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida o'quvchilar turli axborot manbalariga duch kelmoqda. Ularni to'g'ri tahlil qilish, yolg'on va ishonchli ma'lumotni farqlash uchun mantiqiy mushohada ko'nikmalari zarur.

5. Shaxsning intellektual rivojlanishi.

Buyuk sharq mutafakkiri Abu Nasr Forobiy ham tafakkur va mantiqni inson kamolotining asosi sifatida ta'kidlagan. Demak, mantiqiy fikrlashni shakllantirish milliy pedagogik merosimiz bilan ham uyg'un hisoblanadi.

Xulosa

Umumta'lim maktab o'quvchilarida induktiv va deduktiv mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirish — bu zamonaviy ta'limning muhim, dolzarb va strategik yo'nalishlaridan biridir. Ushbu ko'nikmalar o'quvchilarning nafaqat o'quv faoliyatida, balki kundalik hayotida ham mustaqil va asosli qaror qabul qilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent, 2019.
2. Jo'rayev R.X. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent, 2020.
3. Xolmatova M. Nutq madaniyati va kommunikatsiya. Toshkent, 2021.
4. Abdurahmonov A. Zamonaviy ta'lim metodlari. Toshkent, 2022.
5. Saidov B. Ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent, 2023.